

การเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษสมัยรัชกาลที่ 9 - รัชกาลที่ 10*

The Travelling to Mueang SiSaket of King Rama IX – King Rama X

Received: March 8, 2020

Revised: May 5, 2020

Accepted: May 25, 2020

ธัญพงศ์ สารรัตน์**

(Thanyapong Sararat)

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 – 10 โดยเสนอให้เห็นวิธีการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองศรีสะเกษ และสถานที่ที่เสด็จพระราชดำเนิน พื้นที่ศึกษาจำกัดอยู่เพียงพื้นที่ๆ ที่สัมพันธ์กับการเสด็จประพาสเท่านั้น ผลการศึกษาพบว่า พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 – 10 เสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษหลายครั้ง วัตถุประสงค์ของการเสด็จประพาสมีทั้งเพื่อเยี่ยมราษฎร ปฏิบัติพระราชกรณียกิจพักผ่อนพระราชอิริยาบถ มีการท่องเที่ยวไปตามสถานที่สำคัญของเมืองศรีสะเกษ รวมถึงศาสนสถานที่สำคัญในวัฒนธรรมเขมรและทางพระพุทธศาสนา ส่วนการเดินทางไปยังเมืองศรีสะเกษเกิดการเปลี่ยนแปลงหลังจากการสร้างทางรถไฟสายอีสานใต้ และมีการเดินทางด้วยเฮลิคอปเตอร์ส่วนพระองค์ในภายหลัง ส่วนสถานที่ๆ เคยเสด็จประพาสยังคงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของเมืองศรีสะเกษจนกระทั่งปัจจุบัน

คำสำคัญ : การเสด็จประพาส, เมืองศรีสะเกษ, รัชกาลที่ 9 – 10

*บทความนี้ขยายความเพิ่มเติมด้วยหลักฐานขั้นต้นที่ค้นพบใหม่จากการประมวลองค์ความรู้จากบทความวิชาการของผู้เขียนเรื่อง “การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และการพัฒนาเมืองศรีสะเกษ ระหว่าง พ.ศ. 2498 – 2530” นำเสนอในที่ประชุมวิชาการระดับชาติมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ครั้งที่ 1 ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ใน พ.ศ. 2561 เรื่อง “พระราชดำรัสและพระพรทานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2498” ในวารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม - มิถุนายน 2562 และเรื่อง “บทบาทของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ต่อจังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ.2527 – 2562)” ในวารสารคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนกรกฎาคม - ธันวาคม 2562

**อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, hithanyapongs@hotmail.com, 081-0731516

Abstract

The purpose of this article was to study the by presenting the Travelling to Mueang SiSaKet of King Rama IX – King Rama X methods of travel from Bangkok to SiSaKet and the Kings' travelling places. The scope of setting was only restricted to areas in the royal tours. The results of this study indicated that King Rama IX and King Rama X visited SiSaKet many times. The purposes of these royal tours included to visit people, perform royal duties, and take some rest. The Kings visited important places in SiSaKet as well as important religious sites in Khmer culture and Buddhism. There were the changes in travel to SiSaKet after the construction of South Isan railway. Later, private helicopter was used as a mode of travel. Places in these royal tours still are tourist attractions in SiSaKet until present.

Keywords: Travelling, SiSaKet City, King Rama IX – King Rama X

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษนั้นน่ามีความก้าวหน้า มีมุมมองใหม่ ๆ ที่หลากหลายมากขึ้น ประเด็นการศึกษามักมุ่งเน้นด้านการเมืองการปกครองในช่วงการตั้งเมืองเป็นหลักเนื่องจากเอกสารส่วนใหญ่เป็นเอกสารจากทางราชการ แต่ในส่วนประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรม รวมถึงเศรษฐกิจ เป็นช่วงที่มีข้อจำกัดทางข้อมูลทั้งเอกสารหลักฐาน และบุคคลร่วมสมัย ในส่วนหลักฐานจะมีเนื้อความอยู่อย่างสังเขปและมีเนื้อหาสาระไม่มากนักจึงอาจทำให้ไม่ค่อยได้รับความสนใจหรือมักเป็นภาพประวัติศาสตร์ที่คลุมเครือ ต้องอาศัยการตีความจากเนื้อหาในเอกสารชั้นต้นที่มีอยู่อย่างจำกัดและใช้ข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ มาสนับสนุนแนวคิดหรือการตีความนั้นๆ ซึ่งบทความนี้เป็นความพยายามเบื้องต้นดังกล่าว จากชุดความรู้ที่มีพบว่า เมืองศรีสะเกษมีความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบเนื่องถึงยุคอารยธรรมเขมรโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาบริเวณบ้านเมืองเขมรป่าดงที่ตั้งอยู่ระหว่างเมืองนครราชสีมา เวียงจันทน์ และราชอาณาจักรเขมร (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547) และเมื่อภายหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ใน พ.ศ. 2369 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 นั้น พื้นที่แถบนี้ได้รับการสำรวจสำมะโนครัวพลเมืองเพื่อเป็นแหล่งอาหารและกำลังเพื่อขยายอิทธิพลสู่เขมรตลอดจนอีสานเหนือ (David K.Wyatt, 1963) และใน พ.ศ. 2434 ได้มีการส่งข้าหลวงไปประจำในส่วนแยกของหัวเมืองลาวกาว คือหัวเมืองเขมรป่าดง (ไพฑูรย์ มีกุล, 2515; และเอ. คาร์; และอี. ไฮเดนฟาเดน, 2524) อันทำให้เห็นความสำคัญของอาณาบริเวณบ้านเมืองศรีสะเกษในเรื่องการค้าขายกับเขมรและไปสู่พื้นที่ลุ่มน้ำชี ตลอดจนถึงอีสานเหนือผ่านไปสู่นครราชสีมาและสิ้นสุดปลายทางที่กรุงเทพฯ หัวเมืองเขมรป่าดงยังคงอรรถาธิบายความเคลื่อนไหวของมหาอำนาจ ตลอดจนการรักษาอำนาจในเขมร และยังใช้เป็นทางผ่านในการลำเลียงบรรณาการสู่กรุงเทพฯ อีกทางหนึ่งด้วย (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2536)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ปกครองกรุงเทพฯ และสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงให้ความสำคัญกับพื้นที่ของเมืองศรี

สะเกษมาตั้งแต่สมัยโบราณสืบมาถึงสมัยรัชกาลที่ 9 และรัชกาลที่ 10 ซึ่งชาวจังหวัดศรีสะเกษยังคงภาคภูมิใจและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ได้เสด็จเยี่ยมพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษถึง 2 ครั้ง เป็นประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในอดีตที่ได้จารึกลงในความทรงจำของคนศรีสะเกษจากรุ่นสู่รุ่น มีการเล่าต่อๆ กันมาถึงความภาคภูมิใจในครั้งนั้นและจะมีการเล่าขานสืบต่อไป เพราะนี่คือประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาวจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งการเสด็จครั้งแรกนั้นเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรในจังหวัดภาคอีสาน ระหว่างวันที่ 2-20 พฤศจิกายน 2498 หรือเมื่อ 65 ปีมาแล้ว ซึ่งขณะนั้นพระองค์ทรงเจริญพระชนมายุ 28 พรรษา โดยเสด็จฯ เยือนจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ ขอนแก่น เลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ และบุรีรัมย์ ตามลำดับ (ธัญพงศ์ สารรัตน์, 2561) และการเสด็จฯ ครั้งที่ 2 เพื่อถวายผ้าพระกฐินต้น เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2514 ณ วัดบ้านปราสาทเยอ ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง (ประจวบ จันทร์หมื่น, 2550) ซึ่งการเสด็จในครั้งนั้นทำให้หมู่บ้านที่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดศรีสะเกษถึง 34 กิโลเมตร เป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วประเทศ เป็นความภาคภูมิใจของชาวจังหวัดศรีสะเกษ โดยเฉพาะชาวตำบลปราสาทเยอ รวมไปถึงพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเลือกเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษเช่นเดียวกันเมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยการเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 9 นั้น นอกจากจะเสด็จพระราชดำเนินมาด้วยความสำคัญของเมืองศรีสะเกษเองแล้ว จากการศึกษาเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเพิ่มเติมจากหอบจดหมายเหตุแห่งชาติพบว่า การรับวัฒนธรรมตะวันตกในด้านการท่องเที่ยวก็น่าจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เสด็จประพาสมายังเมืองนี้เป็นประจำ

หากกล่าวถึงวัฒนธรรมการท่องเที่ยวในอดีตแล้วพบว่า การท่องเที่ยวเป็นวัฒนธรรมใหม่ เกิดขึ้นในช่วงการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตก เพราะในอดีตการเดินทางส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นเนื่องจากหน้าที่บางอย่าง อาทิ การสงคราม การค้าขาย การทำกิจการให้หลวง เป็นต้น (ไพฑูรย์ มีกุล, 2521) แม้แต่ในครั้งที่มีการเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทของกษัตริย์อยุธยา เช่น ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่มีการตีความว่าเป็นการท่องเที่ยว แต่ก็ยังเป็นเพียงการท่องเที่ยวแบบแอบแฝงเท่านั้น เพราะจุดประสงค์หลักของการเสด็จพระราชดำเนิน คือการเพื่อไปทำบุญ ไม่ใช่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ (ปิ่นเพชร จำปา, 2545 ;และวิริยยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, 2549) และสอดคล้องกับทัศนคติของวรรณ วลัยพานิช (2545) และ อติสร ศักดิ์สูง (2556) ได้ให้ความหมายของคำว่า “การท่องเที่ยว” ไว้ว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้าง มิได้มีความหมายเพียงการเดินทางเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเคลื่อนย้ายประชากรจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง รวมทั้งการเดินทางภายในประเทศและเดินทางระหว่างประเทศ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ยังไม่พบงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่มีงานวิจัยบางเรื่องที่สามารถเชื่อมโยงกับประเด็นนี้ได้ เช่น งานของ ภราดร ศรีปัญญา (2549) เรื่อง “ตามรอยพระยุคลบาทเสด็จฯ ภาคอีสาน พุทธศักราช 2498” งานของ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ (2550) เรื่อง “ราชภัฏศรีสะเกษเทิดพระเกียรติองค์ราชัน 80 พรรษา : ตามรอยพระบาทยาตราศรีสะเกษ” งานของ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ (2554) เรื่อง “พระมหากรุณาธิคุณ

ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีต่อพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษ” งานของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษที่พัฒนาจากงานวิจัย (2560) เรื่อง “ตามรอยพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร” และงานวิจัยในชุดโครงการเดียวกันของ ประดิษฐ์ ศิลาบุตร และคณะ (2560) เรื่อง “ตามรอยพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในจังหวัดศรีสะเกษ” งานของ ประจวบ จันทน์หมื่น (2550) เรื่อง “หมู่บ้านปราสาทเยอ : แหล่งวัฒนธรรมในอดีตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินต้นพระราชทาน” งานของ ปราการ กลิ่นฟุ้ง (2551) เรื่อง “การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ.2493 – 2530” งานของ ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (2561) เรื่อง “การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และการพัฒนาเมืองศรีสะเกษ พ.ศ.2498 – 2560” งานของ ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (2562) เรื่อง “พระราชดำรัสและพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2498” และงานของ ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (2562) เรื่อง “บทบาทของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ต่อจังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ.2527 – 2562)” ดังกล่าวเป็นชุดความรู้ที่ให้รายละเอียดการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ทั้ง 2 รัชกาลในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ และงานของ ปิ่นเพชร จำปา (2545) เรื่อง “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ.2394 – 2544” งานของ วิริยยุทธ ศรีสุวรรณกิจ (2549) เรื่อง “การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ.2445 – 2475” ซึ่งให้ข้อมูลเรื่องการท่องเที่ยวของชนชั้นนำสยามในพื้นที่ท้องถิ่นบางส่วน เหตุผลดังกล่าวจึงนำไปสู่ความพยายามของผู้ศึกษาที่จะนำเสนอข้อมูลบางส่วนที่เกี่ยวกับศรีสะเกษในอดีตผ่านการเสด็จประพาสของพระมหากษัตริย์ทั้ง 2 รัชกาล ดังจะอธิบายในหัวข้อต่อไป ซึ่งผู้เขียนได้อาศัยงานกลุ่มดังกล่าวเป็นแนวทางศึกษาในบทความเรื่องนี้โดยผนวกกับข้อมูลขั้นต้นที่ค้นพบใหม่ รวมถึงอาศัยงานศึกษาด้านประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันมาเป็นกรอบเค้าโครงในการศึกษา เช่น งานของ ประไพ รักษา (2522) เรื่อง “ผลของการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย (พ.ศ.2411 - พ.ศ.2453)” และ งานของ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ (2561) เรื่อง “การเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีสมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6” เป็นต้น

บทความนี้ต้องการศึกษาการเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 – 10 ซึ่งคำว่า “ประพาส” มีความหมายถึง “การไปเที่ยว” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) โดยเลือกสถานที่ท่องเที่ยวคือที่เมืองศรีสะเกษ ที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายนิยมไป เหตุที่ต้องกล่าวถึงการเดินทางท่องเที่ยวของพระมหากษัตริย์ก็เนื่องจากการท่องเที่ยวไม่ใช่วัฒนธรรมของชาวสยามมาแต่เดิม และผู้ที่รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ก็คือกลุ่มของพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูงที่อยู่ในสยาม ทั้งนี้เพื่อเสนอให้เห็นวิธีการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองศรีสะเกษ และสถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงนิยมเสด็จพระราชดำเนิน พื้นที่ศึกษาจำกัดอยู่เพียงเมืองศรีสะเกษหรือที่ปัจจุบันคืออาณาบริเวณจังหวัดศรีสะเกษที่สัมพันธ์กับการเสด็จประพาสเท่านั้น การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวในเมืองศรีสะเกษที่ยังคงมีอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน และเพื่อที่จะเข้าใจพัฒนาการและประวัติศาสตร์สังคมของศรีสะเกษในช่วงนี้มากขึ้น และอีก

ประการหนึ่ง เรื่องราวเหล่านี้เป็นบริบทหนึ่งในประวัติศาสตร์ของชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงความจงรักภักดีของคนไทยที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาทุกยุคทุกสมัย

วิธีศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษสมัยรัชกาลที่ 9 - รัชกาลที่ 10” ในรูปแบบของบทความวิชาการในครั้งนี้จะใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์และการศึกษาประวัติศาสตร์แบบพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งจะเป็นการวิจัยข้อมูลเอกสารเป็นหลัก เอกสารที่ใช้ศึกษาเป็นเอกสารชั้นต้นจากจดหมายเหตุแห่งชาติและใช้เอกสารชั้นรองประกอบจากแหล่งศึกษาค้นคว้า เช่น จดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพสังคมท้องถิ่นของเมืองศรีสะเกษในช่วงที่มีการเสด็จพระราชดำเนินและเพื่อฉายภาพพระราชอัจฉริยภาพหลากหลายด้านของพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 9 – 10 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ผลการศึกษา

1. การรับแนวคิดวัฒนธรรมการท่องเที่ยวจากตะวันตก

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวสำหรับชาวสยามเป็นแนวคิดที่รับมาจากตะวันตกในราชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกที่มาพร้อมกับการเข้ามาของวิทยาการและความรู้แบบตะวันตก หลังจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 (เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring), 2547) และคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวแพร่หลายมากยิ่งขึ้นก็คือแพทย์ชาวตะวันตก (ปิ่นเพชร จำปา, 2545) ส่วนในด้านชาวสยาม คนชั้นสูงเป็นกลุ่มคนที่ได้รับแนวคิดวัฒนธรรมการท่องเที่ยวจากตะวันตกก่อนคนกลุ่มอื่น (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, มปป.) โดยการท่องเที่ยวแบบที่ได้รับความนิยมตะวันตกนั้น เริ่มเห็นอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 สันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ทรงผนวชเป็นเวลาถึง 27 ปี และทรงใช้ช่วงเวลานี้เสด็จออกธุดงค์ไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา เมื่อทรงรับแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวจากตะวันตกจึงทรงนำมาปรับใช้ได้ไม่ยาก และเป็นแบบอย่างให้แก่เจ้านายพระองค์อื่นๆ ในการเสด็จประพาสยังหัวเมืองเพื่อการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน (ไพฑูรย์ มีกุล, 2521) ดังเช่น การเสด็จประพาสหัวเมืองของรัชกาลที่ 9 และรัชกาลที่ 10 ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

2. การเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษสมัยรัชกาลที่ 9 – 10

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงสนพระราชหฤทัยในเมืองศรีสะเกษในปลายทศวรรษ 2490 กล่าวคือ ชาวจังหวัดศรีสะเกษได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในการเสด็จเยี่ยมพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษถึง 2 ครั้ง การเสด็จครั้ง

แรกนั้นเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรในจังหวัดภาคอีสาน และได้เสด็จเยี่ยมพสกนิกรชาวจังหวัดศรีสะเกษในวันที่ 19 พฤศจิกายน 2498 อีกทั้งยังเสด็จไปเยี่ยมราษฎรที่มารับเสด็จฯ บริเวณหน้าวัดมหาพุทธาราม และมีพระราชจินตนาถ (สมณศักดิ์ในขณะนั้น) มารอรับเสด็จฯ ด้วย (พระอารามหลวง) ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับทางรถไฟที่เสด็จพระราชดำเนินผ่านด้วย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (ต่อไปผู้เขียนจะใช้คำย่อว่า หจช.อบ.) ร.9 น. 20.18/60 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรพระอารามหลวงในจังหวัดศรีสะเกษ, หน้า 2-5) ซึ่งสถานที่ที่เสด็จฯ ไปเยี่ยมราษฎรที่มารับเสด็จฯ ล้วนเป็นสถานที่สำคัญของเมืองมาแต่ดั้งเดิม และน่าจะเป็นเส้นทาง “ท่องเที่ยว” แบบไทยก่อนรับวัฒนธรรมตะวันตกในพื้นที่ท้องถิ่นของประเทศไทย โดยเน้นไปที่การไปวัดและไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป และสถานที่สำคัญทางศาสนา (ปิ่นเพชร จำปา, 2545) อีกทั้งการเสด็จครั้งที่ 2 ยังเป็นการเสด็จเพื่อทอดถวายพระกฐินต้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2514 ณ วัดบ้านปราสาทเยอเหนือ ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง ซึ่งการเสด็จในครั้งนี้ทำให้วัดบ้านปราสาทเยอเหนือเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป ทำให้ตำบลปราสาทเยอเหนือมีความน่าสนใจในเรื่องเหตุการณ์เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ถวายผ้าพระกฐินต้น ประวัติความเป็นมาของชุมชน บริบทต่างๆ รวมทั้งบุคคลสำคัญในวัด เช่น พระครูประสานขันธคุณหรือหลวงปู่มุ่ม และได้มีพระราชประสงค์ที่จะมาสักการะพระพุทธรูปไสยาสน์ที่วัดเจียงอีฯ ด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจากต้องเสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดนครราชสีมาในวันรุ่งขึ้นจึงต้องทำให้ต้องเลื่อนการเสด็จฯ วัดเจียงอีออกไป (หจช.อบ.ร.9 น.20/8/46 ในหลวงถวายผ้าพระกฐินที่อำเภอไพรบึง, หน้า 21) ดังกล่าวแสดงถึงพระราชกรณียกิจในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพสกนิกรของพระองค์ ซึ่งวัดปราสาทเยอนี้เป็นวัดของพระเกจิที่คนท้องถิ่นเคารพนับถือ ซึ่งแตกต่างจากวัดที่พระมหากษัตริย์ในอดีตเคยเสด็จ เนื่องจากวัดในท้องถิ่นที่กษัตริย์เคยเสด็จฯ ไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ส่วนหนึ่งก็เป็นวัดที่พระราชวงศ์และบรรดาราชนิกุลทรงสร้าง และได้รับพระบรมราชูปถัมภ์และพระอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์มาโดยตลอด (วงเดือน นาราสังข์, 2560) อย่างไรก็ตาม การเสด็จฯ ไปพระราชทานผ้าพระกฐินยังพระอารามต่างๆ ในหัวเมืองดังกล่าว ทำให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจการปกครองและในเชิงเครือญาติระหว่างพระมหากษัตริย์กับบรรดาหัวเมือง ผู้ว่าราชการเมืองและผู้สร้างพระอารามที่พระองค์เสด็จไปพระราชทานผ้าพระกฐินเหล่านั้นด้วยเช่นกัน (สำนักราชเลขาธิการ, 2515)

ต่อมาผู้เขียนขอกล่าวถึงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ที่เสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองศรีสะเกษหลายครั้งเมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และไม่เสด็จเยือนสถานที่เดียวกันกับพระบรมราชชนก แต่เป็นการเสด็จเพื่อปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอเมืองฯ และต่างอำเภอของจังหวัดศรีสะเกษ เช่น การพระราชทานพระพุทธรูปราชูปถัมภ์ ทรงเปิดศาลจังหวัดกันทรลักษณ์ และเสด็จในงานพุทธาภิเษกที่วัดหนองตะเคียน เป็นต้น และต่อมาภายหลังการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562 และเนื่องด้วยพระราชภารกิจที่มากขึ้น จึงโปรดฯ ให้ผู้แทนพระองค์ เช่น องคมนตรี เดินทางมาติดตามงานในโครงการพระราชดำริและงานตามพระบรมราโชบายอยู่เนือง ๆ

2.1 สังขการเสด็จประพาสศรีสะเกษของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9-10

จาก พ.ศ. 2498 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ถึง พ.ศ. 2527 เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทั้ง 2 ได้เสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษ มีทั้งที่เสด็จมาเยี่ยมชมสถานที่สำคัญต่างๆ ซึ่งมีผู้นิยมไปเยือน รวมทั้งเพื่อประกอบพระราชกรณียกิจและการเยี่ยมเยียนราษฎร ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงการเสด็จประพาสเมืองศรีสะเกษสมัยรัชกาลที่ 9-10

รัชกาล	วัน/เดือน/ปีที่เสด็จฯ	เหตุผลที่เสด็จฯ	เสด็จฯโดยทาง
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9	19 พฤศจิกายน 2498	เยี่ยมพสกนิกรที่จังหวัดศรีสะเกษ	รถไฟพระที่นั่ง
	19 พฤศจิกายน 2498	เสด็จฯทอดพระเนตรหอประชุมโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดศรีสะเกษและประทับพักผ่อนอิริยาบถที่โรงเรียนแห่งนี้บริเวณศาลาที่ประทับหน้าหอประชุม (โรงเรียนสตรีสิริเกศ, 2560)	รถยนต์พระที่นั่ง
	19 พฤศจิกายน 2498	เสด็จเยี่ยมราษฎรที่ศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ	รถยนต์พระที่นั่ง
	19 พฤศจิกายน 2498	เสด็จผ่านบริเวณหน้าวัดมหาพุทธาราม (พระอารามหลวง) (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2518; และสมศรี ชัยวนิชยา, 2549)	รถยนต์พระที่นั่ง
	19 พฤศจิกายน 2498	เสด็จเยี่ยมราษฎรบริเวณชุมชนริมทางรถไฟ และมีราษฎรถวายดอกบัว	รถยนต์พระที่นั่ง
	25 ตุลาคม 2514	ถวายผ้าพระกฐินต้น ณ วัดปราสาทเยอเหนือ อำเภอไพรบึง	เครื่องบินพระที่นั่ง
พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร)	20 เมษายน 2527	เสด็จฯพระราชทานธงลูกเสือชาวบ้าน ณ โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย อำเภอเมืองฯ	เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง (ทพช. อบ.ร.9 น.41.18/56 พระราชทานธงลูกเสือชาวบ้านที่ศรีสะเกษ, หน้า 13)
	25 ธันวาคม 2530	เสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดศาลหลักเมืองศรีสะเกษ	เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง (ทพช. อบ.ร.9 ว.2/11 ร่าง

รัชกาล	วัน/เดือน/ปีที่เสด็จฯ	เหตุผลที่เสด็จฯ	เสด็จฯโดยทาง
			หมายกำหนดการเสด็จศรีสะเกษ พ.ศ. 2530, หน้า 2-3)
	16 สิงหาคม 2533	เสด็จฯ พระราชดำเนิน พระราชทานพระพุทธรูปราชูปถัมภ์	เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง (พ.ศ. 2533, หน้า 5)
	14 มีนาคม 2537	เสด็จฯ พระราชดำเนิน พระราชทานธงลูกเสือชาวบ้านรุ่นที่ 52 ณ สนามศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ	เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง (พ.ศ. 2537, หน้า 1)
	3 มีนาคม 2552	เสด็จฯ ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์และเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดกันทรลักษณ์	เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง (พ.ศ. 2554, หน้า 10)
	24 พฤศจิกายน 2552	เสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธีมหาพุทธาภิเษกวัตถุมงคลกวนอิมเนื้อผงรุ่นกวนอิมมหาโพธิ์สัตว์สุขาวดีศรีอริยะไตรภูมิไตรโลกาโลกนาถ ณ บริเวณมณฑลพิธีวัดบ้านหนองตะเคียน ตำบลจาน อำเภอมือเือง	เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง (พ.ศ. 2552, หน้า 1)
	15 พฤศจิกายน 2537	เสด็จฯ เยี่ยมพสกนิกรชาวบ้านตะแบง หมู่ 9 ตำบลห้วยดึกขุ อำเภอกุสิงห์ ในโครงการส่งเสริมศิลปาชีพอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ	เฮลิคอปเตอร์ และรถยนต์พระที่นั่ง (พ.ศ. 2537, หน้า 4)
	27 พฤศจิกายน 2543	เสด็จฯ ทอดพระเนตรผลการดำเนินงานโครงการศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์อันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้	เฮลิคอปเตอร์ และรถยนต์พระที่นั่ง (พ.ศ. 2543, หน้า 1)
	29 พฤศจิกายน 2545	เสด็จฯ เยี่ยมพสกนิกรบ้านรุ่งอรุณ ตำบลโนนสำราญ อำเภอกันทรลักษณ์	เฮลิคอปเตอร์ และรถยนต์พระที่นั่ง (พ.ศ. 2545, หน้า 1 - 2)

จะเห็นได้ว่าจากบทบาทของรัชกาลที่ 9 – 10 พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองศรีสะเกษเป็น

ประจำ แต่ยังไม่เคยประทับอยู่ครั้งละหลายๆ วัน จุดประสงค์หลักคือ เป็นการเสด็จมาเพื่อประกอบพระราชกรณียกิจอื่นๆ ด้วย แต่เมื่อคำนึงถึงเส้นทางคมนาคมที่ยังไม่สะดวกดังเช่นในปัจจุบันนี้ จึงเป็นเรื่องน่าสนใจว่าการเดินทางจากกรุงเทพฯ หรือการเดินทางจากท้องถิ่นต่างๆ ไปยังเมืองศรีสะเกษในช่วงเวลานั้นไปได้โดยวิธีการใดบ้าง และใช้เวลานานเท่าใดในการเดินทางแต่ละครั้ง

2.2 การเดินทางไปยังเมืองศรีสะเกษ

จากตารางจะเห็นว่า การเดินทางมายังเมืองศรีสะเกษของพระมหากษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์มีปรากฏได้ 2 ทาง คือ ทางบกและทางอากาศ การเดินทางทางบกคือการเดินทางโดยรถไฟ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากเส้นทางรถไฟสายอีสานช่วง กรุงเทพฯ-ศรีสะเกษ สร้างเสร็จและสามารถเปิดเดินรถได้ใน พ.ศ.2474 (อุทัยทิศ บุญชู, 2536) เนื่องจากการก่อสร้างทางรถไฟเป็นทางเลือกหนึ่งในการป้องกันประเทศในเวลานั้นที่ประสบการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม เนื่องจากสามารถลำเลียงทหาร อาวุธ และเสบียงอาหารจากกรุงเทพฯ ไปยังจังหวัดตามแนวชายแดนได้สะดวกและรวดเร็วกว่าการคมนาคมทางอื่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชประสงค์ที่จะขยายเส้นทางรถไฟออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทรงมีพระบรมราชโองการให้สำรวจพื้นที่เพื่อสร้างทางรถไฟหลวงขึ้นและเริ่มสร้างทางรถไฟสายเหนือและสายอีสานขึ้นก่อน (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2520)

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงใช้เส้นทางรถไฟเสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองศรีสะเกษ แต่การเดินทางในช่วงนี้จะสะดวก เพราะจะต้องเสด็จพระราชดำเนินไปประทับรถไฟที่สถานีบางปะอิน ในการเดินทางจะต้องเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังท่าวสุกรีก่อนเพื่อทรงเรียวยนต์พระที่นั่งไปยังสถานีรถไฟบางปะอินอยุธยา รถไฟพระที่นั่งจะออกจากสถานีในตอนบ่ายและเดินทางถึงนครราชสีมาในเวลาเย็น ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง 40 นาที (ปิ่น มาลากุล, 2516) ซึ่งนครราชสีมาเป็นจังหวัดแรกที่พระองค์เสด็จเยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อนที่จะเดินทางถึงจังหวัดศรีสะเกษในภายหลัง (เกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2537) โดยระหว่างทางเสด็จฯ ก็ได้มีราษฎรคอยเฝ้าชมพระบารมีตามเส้นทางรถไฟที่ผ่านและตามสถานีรถไฟทุกแห่งอย่างแน่นขนัด

จะเห็นได้ว่า ในอดีตการเดินทางไปยังเมืองศรีสะเกษนั้นจะเดินทางด้วยทางรถไฟเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แม้การเดินทางด้วยรถไฟจะเกิดขึ้นแล้ว แต่เชื่อได้ว่ายังมีผู้คนที่ใช้การเดินทางทางน้ำเพื่อไปยังเมืองศรีสะเกษอยู่ เนื่องจากไม่ต้องจ่ายค่าโดยสารแพงเช่นการโดยสารรถไฟ แม้จะช่วยบรรเทาระยะเวลาลงไปได้มาก แต่วิถีชีวิตของผู้คนในเวลานั้นยังไม่ต้องเร่งรีบมากแต่อย่างใด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา; และพรพิไล เลิศวิชา, 2541) และในภายหลังเมื่อเทคโนโลยีทางการคมนาคมทางอากาศและทางบกเจริญก้าวหน้าขึ้นภายหลัง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา (ศิริพร สุขเมธรัตน์, 2556) พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร จึงเสด็จฯ โดยทางเครื่องบินพระที่นั่ง เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง และรถยนต์พระที่นั่งเพื่อปฏิบัติพระราชกรณียกิจในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ รวมถึงท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ

3.ตามรอยเสด็จพระราชดำเนินเมืองศรีสะเกษ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรไปจนถึงบ

บาทของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาถึงเมืองศรีสะเกษ มักจะเสด็จฯ ไปตามสถานที่ท่องเที่ยวที่สืบเนื่องกับพระพุทธศาสนา คือ วัดวาอารามต่างๆ วัดเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่ครั้งอารยธรรมขอมและยุคอาณาจักรล้านช้าง และพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยบูรณปฏิสังขรณ์ ที่น่าสนใจคือบรรดาวัดที่เสด็จพระราชดำเนินไปนั้นต่างก็มีผู้มาถวายพระพุทธรูปและมีพระสงฆ์ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในวัดนั้นทั้งสิ้น

3.1 การเสด็จประพาสตลาดรถไฟเมืองศรีสะเกษ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมชมตลาดเมืองศรีสะเกษ และทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงตลาดเมืองศรีสะเกษไว้ในพระราชกิจรายวันเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2498 ว่า ทรงขึ้นรถไปตามถนนริมทางรถไฟก่อนถึงโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดศรีสะเกษ แล้วทอดพระเนตรไปที่ตลาด ดังความว่า

“...ดูตามร้านบางแห่งแลตลาดของสด ดูถนนกว้างขวาง เหตุด้วยของสดเข้าไปขายเสียในตลาด แต่ตลาดของสดเล็กไปไม่พอ ด้วยที่เมืองศรีสะเกษนี้มีตลาดแห่งเดียวและเป็นเวลาของเดิมที่ในเวลาบ่าย 2 โมง ผิดกับตลาดอื่นๆ ถนนนี้ตีกรามไม่ได้ดีอะไรขึ้น แต่ดูติดแน่นหนาต่อกันตลอดเป็นร้านยาวไปมาจนเกือบจะถึงที่สุดถนน ผู้คนแน่นหนาผิดกว่าแต่ก่อน รถไฟผ่านไปมาจะสะเทือนเป็นครั้งคราว ตลาดยังมีอีกฟากหนึ่งของถนน แต่ไม่ได้ไปตลอด...” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2500) ดังกล่าวสอดคล้องกับบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) ข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 8 พ.ศ. 2479 ที่ว่า “ตลาดเมืองศรีสะเกษเป็นตลาดขนาดใหญ่ แต่ไม่เรียบริบร้อย เพราะตึกและโรงสองข้างทางทรุดโทรมสกปรก ถนนโลโครกไม่น่าดู และได้ความว่าตึกตอนข้างเหนือเป็นของหลวง ตอนข้างใต้เป็นของราษฎรแถบหนึ่ง” (พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), 2515ข)

ส่วนบันทึกของพอลเนฮิสตั้งแต่ พ.ศ.2452 ซึ่งเก่าแก่กว่าเอกสารอื่นๆ ได้บันทึกเกี่ยวกับตลาดเมืองศรีสะเกษได้อย่างละเอียดและน่าสนใจว่า

“เมืองศรีสะเกษมีตลาดสองแห่ง แห่งหนึ่งตั้งอยู่ริมถนนฟากหนึ่งและเลียบไปตามแนวถนนเหล่านี้ ซึ่งธุรกิจหลักของเมืองคือการซื้อขาย ตามถนนในตลาดมีตึกสองชั้นสร้างด้วยอิฐ ตั้งเรียงรายเป็นแถวๆ อยู่ทางด้านตะวันออกไกลไปเกือบครึ่งไมล์ แต่ขณะที่คุณเดินผ่านไปก็แทบจะมองไม่เห็นตึกเหล่านั้นเลย เพราะบรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่อาศัยอยู่ที่นั่นต่างนำสินค้าของพวกเขาออกมาวางขายบนแผงไม้ไผ่ที่สร้างยื่นออกมาด้านหน้าตึก ดังนั้นพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่และสาวชาวตลาดจึงได้เข้าพื้นที่ขายหน้าเพิงแผงขายของเหล่านั้นกัน บนถนนทั้งเมืองเวลาแดดจ้าหรือเวลาฝนตก โดยมีถาดใส่ปลา ผลไม้ หรือผักต่างๆ วางไว้ ผลผลิตเกือบทั้งหมดที่มีวางขายนั้นบรรดาหญิงชาวบ้านต่างนำมาจากชนบทโดยใส่ตะกร้าห้อยบนไม้คานทั้งสองข้าง หาบใส่อย่างชาวจีน พวกปลาต่างๆ ถูกนำมาจากแม่น้ำทางตอนเหนือ และใส่เรือมาจากทางตอนบนและตอนล่างของแม่น้ำ พวกเราอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำใหญ่นัก และพวกผู้ชายคนเรือหรือหญิงชาวบ้านที่นำปลาสดมาต่างก็เป่าเขาควายกันขณะที่เดินทางมาจาก

แดนเหนือและมุ่งหน้าสู่ตัวเมือง (สันนิษฐานว่าเดินทางจากเมืองราชไศลในปัจจุบัน...ความในวงเล็บเดิมโดยผู้เขียน) เพื่อส่งเสียงบอกให้ผู้คนที่รู้ว่าพวกเขามาแล้ว” (พอลเนฮิส, 2544; นัซซา อุ่เงิน, 2558; และนัซซา อุ่เงิน, 2559)

เป็นที่น่าสังเกตว่าที่เมืองศรีสะเกษในสมัยรัชกาลที่ 5 – 6 ในยุคที่ถูกยกฐานะเป็นจังหวัดอุษาคเนย์ เป็นเมืองที่มีตึกสองชั้นสร้างด้วยอิฐแล้ว นับว่าเป็นเมืองที่มีความทันสมัยกว่าเมืองอื่น ๆ ในช่วงเวลาเดียวกัน การค้ามีทั้งหาบเร่ แผงลอย นำสินค้าบริโภคออกมาขายกันตามตลาด อาทิ ผัก ผลไม้ และปลา นอกจากนี้ยังมีการค้าเครื่องอุปโภคต่าง ๆ แต่น่าสังเกตว่าไม่มีการเปิดเป็นร้านค้าขายของเป็นประเภทๆ แต่จะขายรวมๆ บนแผงลอย และขายคละกันทั้งของกินของใช้ สิ่งที่น่าสนใจในตลาดเมืองศรีสะเกษตั้งแต่สมัยนั้นก็คือการขายอาหารสำเร็จรูปที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนส่วนหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไป คงมีเวลาในการหุงหาอาหารด้วยตนเองน้อยลง และเอาเวลาไปทำมาหากินอื่น ๆ มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะและการรับรู้ของแอมอนิเยที่กล่าวถึงคนในแถบลุ่มน้ำมูลตอนล่างใน พ.ศ.2438 และ พ.ศ.2440 ว่า

“คนแถบนี้พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักที่เริ่มมีลักษณะการค้าแบบตะวันตกอยู่บ้างแล้ว” (เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier), 2539) และ “ผู้คนแถบนี้ยังชอบรวมกลุ่มทำการค้าขายอย่างง่าย ๆ ก่อน” (เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier), 2541) เช่นเดียวกับทัศนะของพระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) ที่ว่า “ที่นี่มีแผงลอยขายอาหารจีนหลายร้าน พวกเขาตัดสายบัวในน้ำมันหมู ขนมาแบ่งทอดในน้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันถั่ว และมีหัวหมูย่างวางขายหน้าร้านชวนให้มองดูน่ารับประทานหรือพวกไก่ย่างที่ถูกเกี่ยวคอแขวนอยู่ 2 – 3 ร้าน พวกเขามีขนมหวานที่ทำจากแป้งข้าวเจ้าหลากหลายชนิด และมีหัวหอมซอยกับหัวหอมแดง คนเมืองอุษาคเนย์มักทำแกงเผ็ด (แกงชนิดหนึ่งทำด้วยเนื้อสัตว์เคี้ยวรสเผ็ดจัด รับประทานกับข้าว) ใส่พริกขี้หนู และกะป พวกเขารับประทานแม้กระทั่งพวกปลวก (White ants) และผึ้งมัม ซึ่งนำไปทอดกรอบและตวงขาย” (พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), 2515ก)

เช่นเดียวกัน จากบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธใน พ.ศ.2455 ทำให้ทราบว่าตลาดสดในเมืองศรีสะเกษมีความวุ่นวาย อีกทั้ง สกปรก และน่าจะเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่พอสมควร เป็นศูนย์รวมของสินค้าที่มาจากต่างถิ่น แต่นำมาขายที่ตลาดเป็นประจำทุกวัน และจากบันทึกของหลวงวิจิตรสุการใน พ.ศ. 2465 ระบุว่า

“ตลาดเมืองศรีสะเกษ (สะกดตามต้นฉบับ...ความในวงเล็บเดิมโดยผู้เขียน) มีสุนัขจำนวนมากที่คอยจ้องขโมยอาหารประเภทปลาและขนมแบ่งทอดจากแม่ค้าที่นั่งขายกับพื้นดิน แม้จะมีแผงลอยก็จัดวางต่ำเตี้ยมาก จนสุนัขไม่ต้องใช้ความพยายามก็สามารถฉกคาบอาหารได้เต็มปาก นอกจากสุนัข ตลาดเมืองศรีสะเกษยังมีวัว แต่กรรมการเมืองปล่อยให้พวกมันเดิน วิ่ง และหากินอย่างอิสระ ดังนั้นวัวเหล่านี้จึงมีการจูงไปหากินตามตลาดเป็นประจำ” (หลวงวิจิตรสุการ, 2510)

3.2 การเสด็จประพาสวัดวาอาราม

ในเอกสารชั้นต้นกล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดวาอารามต่าง ๆ เช่น วัดปราสาทเยอเหนือ วัดมหา

พุทธาราม (พระอารามหลวง) ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และวัดหนองตะเคียน ของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งวัดที่จัดให้เสด็จพระราชดำเนินเหล่านี้ล้วนเป็นวัดสำคัญมาแต่อดีตและพระมหากษัตริย์พระราชทานเงินเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ และในงานนี้จะกล่าวถึงเพียงบางวัดโดยเลือกจากความสำคัญและการปรากฏชื่อในหลักฐานเอกสารชั้นต้นที่ถูกเผยแพร่ในวงจำกัด ดังนี้

3.2.1 วัดปราสาทเยอเหนือ

เป็นวัดที่มีศาสนสถานในอารยธรรมขอม ซึ่งปรากฏในสมุดพระราชกิจรายวันของรัชกาลที่ 9 ความว่า “ทรงสันนิษฐานว่าวัดนี้เดิมคงเคยเป็นเทวสถาน เพราะยังเห็นมีเทวรูปอยู่ ยังมีปรางค์ 1 หลัง ฝีมือคล้ายปราสาทหินศิลาในจังหวัดนครราชสีมา มาก ที่สังเกตได้เป็นแน่ นั่น คือ ลูกระนาดช่องที่ฝา ไม่ผิดกันกับที่วัดพนมวันเมืองนครราชสีมาเลย แต่ที่นี่ทำด้วยศิลาแลง” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2518) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมของศาสนสถานแห่งนี้ได้เป็นอย่างดีที่มีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมกับศาสนสถานในอาณาบริเวณใกล้เคียงด้วย

3.2.2 วัดมหาพุทธาราม (พระอารามหลวง)

วัดนี้เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดศรีสะเกษ มีศาสนวัตถุที่สำคัญคือ หลวงพ่อโต เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านช้าง ดังที่รัชกาลที่ 9 ทรงบันทึกไว้ว่า

“พระโตองค์นี้คู่คล้ายคลึงกับพระริมโขงที่ฉันทเคยไปหลายที” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2518) และนอกจากนี้พระองค์ทรงประทับใจในความงดงามของสถาปัตยกรรมที่วัดมหาพุทธาราม (พระอารามหลวง) เป็นอย่างมาก และยังทรงแนะนำไว้ด้วยว่า “...ถ้าผู้ใดออกมาเมืองศรีสะเกษมีน้ำใจที่จะดูการช่าง ไม่ใช่แต่เพียงมาเที่ยวเขาเที่ยวปราสาท จะหาที่อื่นดูให้ดียิ่งขึ้นไปกว่าวัดพระโตเป็นไม่มี...” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2520)

3.2.3 วัดหนองตะเคียน

เป็นวัดตั้งอยู่บริเวณชานเมืองศรีสะเกษออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ภายในอาณาบริเวณวัดประดิษฐานรูปหล่อพระโพธิสัตว์กวนอิมและพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เพราะทรงมีพระราชศรัทธาต่อพระโพธิสัตว์กวนอิม ดังพระราชดำรัสในเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานีที่ว่า

“ฉันมาที่วัดที่มีเจ้าแม่กวนอิมองค์ใหญ่ ฉันเข้าไปไหว้พระในอุโบสถและได้เก็บดอกไม้ข้างสระเจ้าแม่กวนอิมไปถวายพระในวัดด้วย” (หจข.อบ.ร.9 ม.26.4/90 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จวัดหนองตะเคียนและความเจริญของวัด, หน้า 8)

จากข้อมูลข้างต้นแสดงถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อเมืองศรีสะเกษอย่างชัดเจนจากเอกสาร

ขั้นต้นที่ค้นพบใหม่ และยังไม่มีกรกล่าวถึงหรือนำมาวิเคราะห์ ทั้งนี้การเสด็จประพาสท้องที่ต่างจังหวัดของรัชกาลที่ 9 และรัชกาลที่ 10 ไม่เพียงมีความสำคัญเพราะเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ยังเป็นพระราชกรณียกิจที่ได้รับการเฉลิมพระเกียรติมาตั้งแต่ช่วงแรกๆ ของการครองราชย์ (รัชกาลที่ 9) และพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงประกอบก่อนขึ้นครองราชย์ (รัชกาลที่ 10) ความสำคัญเหล่านี้เองที่ทำให้พระราชกรณียกิจนี้สมควรได้รับการศึกษาในทางวิชาการ ซึ่งความเข้าใจที่ได้จากการศึกษาจะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์โดยรวมระหว่างสถาบันกษัตริย์กับสังคมไทยสมัยใหม่ดียิ่งขึ้น รวมถึงเข้าใจบริบทประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้มากขึ้น และแม้เมื่อการเสด็จฯ ท้องที่ต่างจังหวัดได้ลดจำนวนลงไป แต่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และพระบรมราโชบาย ก็ยังคงเป็นสัญลักษณ์ของพระราชกรณียกิจในด้านการพัฒนาท้องถิ่น ในพระราชอาณาเขตต่อไป และอาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นชนนำชีวิตที่ดี เป็นบ่อเกิดและสัญลักษณ์ของการพัฒนา เป็นตัวแทนของเมืองหลวงที่ไม่ทอดทิ้งชนบท รวมไปถึงเป็นมาตรฐานสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และผู้นำในระดับล่างลงมาที่สังคมไทยเรียกร้องให้ดำเนินรอยตาม ที่มาและปัจจัยต่างๆ ของความรับรู้เช่นนี้ยังรอการศึกษาอย่างเป็นระบบต่อไป และการเสด็จประพาสท้องถิ่นยังเป็นที่มาของความคาดหวังในสังคมไทยว่าสถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องใกล้ชิดกับประชาชน ความคาดหวังดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 9 เป็นต้นมา ลักษณะทางภูมิปัญญาของสังคมไทยสมัยใหม่ที่เอื้อให้เกิดความคาดหวังเช่นนี้ได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังรอการศึกษาอยู่เช่นกัน

สรุป

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่ชาวไทยรับมาจากชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในสยามประเทศซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยหลายชิ้นที่กล่าวว่า พระมหากษัตริย์และกลุ่มชนชั้นสูงเป็นคนกลุ่มแรกที่เดินทางท่องเที่ยว และประกอบพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ด้วย โดยเฉพาะการเสด็จประพาสและเยี่ยมราษฎรในฐานะประมุขของรัฐและองค์ศาสนูปถัมภก ทำให้การท่องเที่ยวไปในจังหวัดต่างๆ หรือสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ จึงเกิดขึ้นตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 24 และวิถีชีวิตทางการท่องเที่ยวของชนชั้นสูงจึงแพร่หลายสู่คนทั่วไป (ปิ่นเพชร จำปา, 2545; และอรรพรรณ ศรีอุดม, 2543) และอาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่เมื่อเริ่มแรกเกิดการท่องเที่ยวขึ้นในสยาม เมืองศรีสะเกษเหมาะสำหรับการเป็นเมืองท่องเที่ยวพักผ่อน เนื่องจากมีทั้งสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ภูเขา แม่น้ำ และสถานที่สำคัญทางศาสนา คือ ปราสาทหินและวัดวาอารามเป็นจำนวนมาก ความเจริญที่เกิดขึ้นจากการที่พระมหากษัตริย์เสด็จฯ มายังท้องถิ่นอีสานได้รวมทั้งเมืองศรีสะเกษ (ระลึก ธาณี; และคณะ, 2559) นำมาสู่การขยายตัวของชุมชนเมืองตามเส้นทางที่เคยเสด็จฯ ผ่าน ปัจจุบันคือบริเวณถนนเทพาและถนนเลียบริมทางรถไฟ การสร้างทางรถไฟสายอีสานจะมีจุดมุ่งหมายหนึ่งมายังจังหวัดศรีสะเกษก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่นำความเจริญมาสู่จังหวัดนี้ (วิลาศ โภธิสาร, 2536) และทำให้เป็นจังหวัดที่มีผู้คนนิยมมาท่องเที่ยวกันมากจนกระทั่งปัจจุบัน และเมื่อพิจารณาสถานที่ท่องเที่ยวที่พระมหากษัตริย์ทรงนิยมเสด็จพระราชดำเนิน ก็จะได้ชัดว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน นอกจากนี้ การเสด็จฯ ท้องที่ต่างจังหวัดยังเป็นที่มาของโครงการพัฒนาชนบทของรัชกาลที่ 9 และรัชกาลที่ 10 รวมถึงการพัฒนาท้องถิ่นตามพระบรมราโชบาย และแนวทางการดำเนินงานตามศาสตร์พระราชาในท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ (ธัญพงศ์ สารรัตน์, 2563 และ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรี

สะเกษ, 2562) ที่ก่อให้เกิดความรับรู้อย่างกว้างขวางที่มีต่อบทบาทด้านการพัฒนาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ทั้งนี้ผู้ศึกษาอาจใช้แนวทางนี้ศึกษาในพื้นที่อื่นๆ ที่พระมหากษัตริย์เคยเสด็จประพาส ซึ่งจะทำให้ประวัติศาสตร์สังคมของท้องถิ่นนั้นๆ มีความเด่นชัดมากขึ้น และการศึกษาครั้งนี้ยังสามารถเสาะหาข้อมูลต่างๆ ได้ จึงควรที่จะทำการศึกษาอย่างละเอียดเพื่อเติมเต็มภาพประวัติศาสตร์ศรีสะเกษให้สมบูรณ์ขึ้น

เอกสารอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

- เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring). (2549). *ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม เล่ม 1*. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัญญิกา ศรีอุดม, (บรรณาธิการแปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (มปป.). *การเสด็จตรวจราชการหัวเมือง*. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ.
- พอลเนฮิส. (2544). การสำรวจจากลาวและดินแดนลุ่มน้ำโขงตอนบน : จากกัมพูชาถึง หลวงพระบาง. แปลโดย พูลสุข ตันพรหม. *วารสารคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. 2(2): หน้า 1-17.
- ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2550). *เสด็จประพาสภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง.
- ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2518). *สมุดพระราชกิจรายวัน*. กรุงเทพฯ: ครุสภา.
- ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2520). *จดหมายเหตุและพระราชกิจรายวัน*. กรุงเทพฯ: ครุสภา.
- วิวิธสุการ, หลวง. (2510). *ประวัติมหาดไทย*. กรุงเทพฯ: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงวิวิธสุการ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส.
- สุนทรพิพิธ, พระยา. (2515ก). *บันทึกความจำ (2) เมื่อเป็นเลขาธิการมณฑลอีสาน (อุบล)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง.
- สุนทรพิพิธ, พระยา. (2515ข). *บันทึกความจำ (3) เมื่อเป็นปลัดจังหวัดอุษัณห์ (ศรีสะเกษ)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2515). *ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 9*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 น.20. 18/60. เอกสารเย็บเล่ม กรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 9 เรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรพระอารามหลวงในจังหวัดศรีสะเกษ.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 น.20. 18/46. เอกสารเย็บเล่ม กรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 9 เรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรพระอารามหลวงในจังหวัดศรีสะเกษ.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 น.41. 18/56. เอกสารเย็บเล่ม กรมราช

เลขาธิการรัชกาลที่ 9 เรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรพระอารามหลวงในจังหวัดศรีสะเกษ.
หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 22/11. เอกสารเย็บเล่ม กรมราช

เลขาธิการรัชกาลที่ 9 เรื่องร่างหมายกำหนดการเสด็จศรีสะเกษ พ.ศ.2530.
หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 25/22. เอกสารเย็บเล่ม กรมราช

เลขาธิการรัชกาลที่ 9 เรื่องร่างหมายกำหนดการเสด็จศรีสะเกษ พ.ศ.2533.
หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 31/35. เอกสารเย็บเล่ม กรมราช

เลขาธิการรัชกาลที่ 9 เรื่องรายงานจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2537.
หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 32/40. เรื่องเสด็จวัดหนองตะเคียนจังหวัด
ศรีสะเกษ.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 32/40. เรื่องงบประมาณสำหรับโครงการ
ส่งเสริมศิลปาชีพภูสิงห์.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 ม.26.4/90. เรื่องสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
ฯ เสด็จวัดหนองตะเคียน และความเจริญของวัด.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี (หจช.อบ.). ร.9 240/2. เรื่องบันทึกเรื่องบ้านรุ่งอรุณ.

แอมอนิเย, เอเจียน (Etienne Aymonier). (2539). *บันทึกการเดินทางในลาวภาค 1 พ.ศ.2438*. แปลโดย ทองสมุทร
โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: โครงการผลิตเอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

แอมอนิเย, เอเจียน (Etienne Aymonier). (2541). *บันทึกการเดินทางในลาวภาค 2 พ.ศ.2440*. แปลโดย ทองสมุทร
โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอกสารชั้นรอง

เกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง. (2537). *ทำเป็นธรรม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (2520). *การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*.

กรุงเทพฯ: หน่วยงานพิเศษ กรมการฝึกหัดครู.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา; และพรพีโล เลิศวิชา. (2541). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (2561). การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลย

เดช บรมนาถบพิตร และการพัฒนาเมืองศรีสะเกษ ระหว่าง พ.ศ.2498 – 2530. *การประชุมวิชาการระดับชาติ*

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ครั้งที่ 1 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ระหว่างวันที่ 2-3 กรกฎาคม 2561.

หน้า 89 – 106.

ธัญพงศ์ สารรัตน์.(2562). บทบาทของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ต่อ

จังหวัดศรีสะเกษ(พ.ศ. 2527-2562).วารสารคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.2(2).หน้า 93 – 114.

ธัญพงศ์ สารรัตน์. (2562). พระราชดำรัสและพรพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระบรมชน

กาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาวจังหวัดศรีสะเกษ.

วารสารวิชาการมนุษย์กับสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.3(1): หน้า 7-25.

ธัญพงศ์ สารรัตน์. (2563). “โครงการตามพระราชดำริ” ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชม

หาราช บรมนาถบพิตร กับการพยายามแก้ปัญหาสังคมชนบทจังหวัดศรีสะเกษ ระหว่าง พ.ศ.2541-2554.

วารสารวิชาการศิลปวัฒนธรรมอีสาน 1(1): หน้า 1-24.

นัชชา อุ่เงิน. (2558). *อีสานและลาวในทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงานการสำรวจในพุทธศตวรรษที่ 25*

(พ.ศ. 2401-2446). (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

นัชชา อุ่เงิน, ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ; และอภิราตี จันทรแสง. (2559). *อีสานและลาวในทัศนะ*

ของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงานการสำรวจในพุทธศตวรรษที่ 25 (พุทธศักราช 2401 - พุทธศักราช 2446).

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 35(1). หน้า 12-21.

ประจวบ จันทรหมื่น. (2550). *หมู่บ้านปราสาทเยอ : แหล่งวัฒนธรรมในอดีตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระ*

ราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินต้นพระราชทาน.ศรีสะเกษ: ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง. *เสด็จภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

ปิ่นเพชร จำปา. (2545). *วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของไทย พ.ศ.2394 – 2544*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ประดิษฐ์ ศิลบุตร และคณะ. (2560). *ตามรอยพระราชดำรินในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช*

บรมนาถบพิตร ในจังหวัดศรีสะเกษ.ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ประไพ รักษา. (2522). *ผลของการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการปรับปรุง*

ประเทศให้ทันสมัย (พ.ศ.2411 - พ.ศ.2453). (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ

โรฒ, กรุงเทพฯ.

ปราการ กลิ่นฟุ้ง. (2551). *การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลย*

เดช พ.ศ.2493 – 2530. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ไพฑูรย์ มีกุล. (2515). *การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์*

ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ.2436 – 2453). กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

ไพฑูรย์ มีกุล. (2521). *ประวัติศาสตร์ไทย*. มหาสารคาม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรี

นครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ภราดร ศรีปัญญา. (2549). *ตามรอยพระยุคลบาท เสด็จฯ ภาคอีสาน พุทธศักราช 2498*. ศรีสะเกษ: ศาลจังหวัดศรีสะเกษแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร; และคริส เบเคอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2550). *ราชภัฏศรีสะเกษเทิดพระเกียรติองค์ราชัน 80 พรรษา : ตามรอยพระบาท ยatraศรีสะเกษ*. อุบลราชธานี: บริษัทยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด.

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2560). *ตามรอยพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร*. อุบลราชธานี: บริษัทยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ระลึก ธานี. และคณะ. (2559). *ใต้ร่มพระบารมี 60 ปี ในหลวงเสด็จฯ อุบลราชธานี (พ.ศ.2498-2558)*. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

โรงเรียนสตรีสิริเกศ. (2560). *ประวัติโรงเรียนสตรีสิริเกศ*. ศรีสะเกษ: สำนักพิมพ์พานทอง.

วงเดือน นาราสำจ. (2560). *สืบสานศิลป์ในแผ่นดินพระทรงธรรม*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

วรารคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2562 กรกฎาคม – 2561 สิงหาคม). การเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6. *วารสารประวัติศาสตร์*. 43: น.47-72.

วิลาศ โภธิสาร. (2536). *รถไฟกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ระหว่างปี พ.ศ.2469-2484*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

วีรยุทธ์ ศรีสุวรรณกิจ. (2519). *การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ.2445 – 2475*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

วรรณา วงษ์พานิช. (2545). *ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ศิริพร สุขธำรัตน์. (2556). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2547). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มติชน.

สมศรี ชัยวนิชยา. (2548). *นโยบายการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทยระหว่าง พ.ศ.2494- 2519*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

สุทัศน์ กองทรัพย์. (2536). *ความสำคัญของหัวเมืองคูขันธ์ สังขะ และสุรินทร์ พ.ศ.2302 – 2450*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2562). *ใต้ร่มพระบารมี พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ศรีสะเกษ*. ศรีสะเกษ: จังหวัดศรีสะเกษและสำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ.

อดิศร คักดีสูง. (2556). *ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย*. สงขลา: สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

อุทัยทิศ บุญชู. (2536). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีสานจากนโยบายของรัฐบาลระหว่างปี พ.ศ.2434 – 2475.

(วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

อรรชรณ ศรีอุดม. (2543). การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453 – 2468). (ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, กรุงเทพฯ

เอ. คาร์ร และ อี. ไฮเดนฟาเดน. (2524). ชาดิพนธ์วิทยา : ว่าด้วยชนเผ่าต่างๆของประเทศไทย. แปลโดย พวงทอง สิริสาลี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์.

ภาษาอังกฤษ

Wyatt K., David. (1963). Siam and Laos, 1767 – 1827. *Journals of South-east Asian History*. 4. pp.13-32.